

փոփոխության որոնումներ

ԱՆՆԱ ԺԱՄԱԿՈՅԱՆ
ԺԱՆՆԱ ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ
ՍՈՆԱ ՄԱՆՈՒՍՅԱՆ
ԱՐՓԻ ՄԱՆՈՒՍՅԱՆ
հարցազրույց ԷՂԳԱՐ ՄՈՐԵՆԻ հետ

ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐ

ԱՆՆԱ ԺԱՄԱԿՈՉՅԱՆ

ԺԱՆՆԱ ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ

ՍՈՆԱ ՄԱՆՈՒՍՅԱՆ

ԱՐՓԻ ՄԱՆՈՒՍՅԱՆ

հարցազրույց ԷԴԳԱՐ ՄՈՐԵՆԻ հետ

Երևան 2016

ՀՏԴ 316
ԳՄԴ 60.5
Փ 887

հեղինակներ՝ Աննա Ժամակոչյան, Ժաննա Անդրեասյան,
Սոնա Մանուսյան, Արփի Մանուսյան

հավելվածի թարգմանիչ՝ Նազարեթ Կարոյան
հավելվածի խմբագիր՝ Նազենի Դարիբյան
սրբագրիչ՝ Ալեռա Հակոբյան
գրաֆիկական ձևավորող՝ Գարիկ Ենգիբարյան
լուսանկարները՝ Գարիկ Ենգիբարյանի

Փ 887

Փոփոխության որոնումներ / Ժամակոչյան Ա.,
Անդրեասյան Ժ., Մանուսյան Ս., Մանուսյան Ա.- Եր.:
Սոցիոսկոպ ՀԿ, 2016.-131 էջ:

ՀՏԴ 316
ԳՄԴ 60.5

«Սոցիոսկոպ» հասարակական
ուսումնասիրությունների և
խորհրդատվության կենտրոն ՀԿ
“Socioscope” Societal Research and
Consultancy Center NGO

Ժողովրդավարության
ազգային հիմնադրամ
National Endowment for
Democracy

ISBN 978-9939-1-0470-6

Սոցիոսկոպ ՀԿ, 2016

Բովանդակությունը օգտագործելի և տարածելի է միմիայն Սոցիոսկոպ ՀԿ-ի և
հեղինակի անունը նշելու, հղում կատարելու պարտադիր պայմանով և ոչ առևտրային
նպատակներով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

5

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ «ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻԱՄՆՈՒԹՅԱՆ» ԹԱԿԱՐԴՈՒՄ

Աննա Ժամակոչյան

9

ԽՈՍԵՒ, ԹԵ՛ ԼՈՒԷԼ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ժաննա Անդրեասյան

41

ԲՈՂՈՔԸ ԵՎ ԴՐԱ ՃՆՇՈՒՄԸ ՄԻԿՐՈ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՒՄ

Սոնա Մանուսյան

59

«ԷԼԵԿՏՐԻԿ ԵՐԵՎԱՆԸ» ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ

Արփի Մանուսյան

87

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ԵԿԵԼ Է ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ՓՈԽԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

հարցազրույց Էդգար Մորենի հետ

101

Հավելված

ԵԿԵԼ Է ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՓՈԽԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

հարցազրույց ԷԴԳԱՐ ՄՈՐԵՆԻ հետ
թարգմանիչ՝ Նապարեթ Կարոյան
խմբագիր՝ Նայենի Ղարիբյան

Թարգմանչի խոսք

20-րդ դարի ֆրանսիական հասարակագիտական ու փիլիսոփայական մտքի ակնառու ներկայացուցիչներից մեկը՝ Էդգար Մորենը, հատկապես հայտնի է անդրգիտակարգային հետազոտությունների առանձնահատուկ մեթոդաբանության մշակմամբ ու այդ առումով համարվում է կարևորագույն հեղինակներից մեկն աշխարհում: Նրա ուսումնասիրությունների հիմնական թիրախը գիտելիքի վերակազմակերպումն է, Լուսավորությունից սկսած և հատկապես 19-դ դարի պոպիտիվիզմի շրջանակներում վարձացած գիտակարգային բաժանումների հաղթահարումը: Առանցքային աշխատության մեջ, որ կոչվում է ՄԵԹՈՂԸ, Էդգար Մորենը առաջ է քաշում կոմպլեքսայնություն եզրը: Ինչ է կոմպլեքսայնությունը. «Առաջին հերթին կոմպլեքսայնությունը (լատիներեն *complexus* միասին հյուսված) անբաժանելիորեն գործակից տարասեռ բաղադրիչներից հյուսված գործվածքն է... իրադարձությունների, գործողությունների, փոխապդեցությունների, հետադարձ կապի, սահմանումների, վտանգների, որոնցից կազմված է երևութական մեր աշխարհը: Կոմպլեքսայնությունը ներկայանում է անքակտելիության, անկարգության, ոչ միանշանակության ու անորոշության իր անհանգստացնող զոներով»:

Կոմպլեքսայնությունն, ուրեմն, իբրև մեթոդ, կոչված է ոչ թե սահմանելու իրականությունը, այլ այն նայելու ինչ-որ մի դիտանկյունից իր բարդության ու անորոշության մեջ: Իրականությունը բազմաշերտության ու այդ շերտերի փոխկապակցվածության մեջ ճանաչելու մոտեցումն ենք տեսնում նաև այս հարցադրույցում: Զաղաքականությունն ու տնտեսությունը, կրթությունն ու գիտությունը, կրոնն ու մշակույթը, սոցիալական իրականությունն ու բնապահպանական իրադրությունը այն ամենը, ինչը կազմում է հասարակական կյանքի ֆենոմենները,

ինչ խոսք, ունեն իրենց խնդիրները: Բայց այս ամենատարբեր բնագավառների միջև եղած կապերն ու հարաբերությունները ևս խնդրահարույց են: Այսպես, գիտելիքի արտադրությունը տառապում է բնագիտական ու հումանիտար գիտությունների միջև եղած խզումով: Իրականության մեջ այն դրսևորվում է մի կողմից տնտեսության մեջ նկատվող տեխնոլոգիական մեծ առաջընթացով (ինչը հետևանք է գիտության ու տեխնիկայի արտադրության հետ ունեցած սերտ կապերով), մյուս կողմից, հատկապես նույն այդ առաջընթացի ֆոնին սոցիալական իրականության հետամնացությամբ ու դեգրադացիայով (հումանիտար գիտությունների ու սոցիալական ոլորտի միջև կապերի թուլությամբ):

Կրթության բարենորոգման համար Մոդերն առաջադրում է հինգ սկզբունք, որոնցից առաջինի համար գործածում է Մոնտենի հայտնի ասույթներից մեկը լավ պատրաստված գլուխն արժի ավելին, քանը լիքը գլուխը: Մյուս չորս սկզբունքների հետ միասին (ուսուցանել մարդու վիճակը, ուսուցանել ապրել, ուսուցանել լինել քաղաքացի, ուսուցանել առճակատվել անորոշությանը), փիլիսոփայի համոզմամբ, այս սկզբունքի վրա է, որ պետք է բարենորոգվի հանրային կրթությունը: Բայց այն նաև շարունակական արդիականացման կարիք ունի ժամանակի ընթացքում ի հայտ եկող բաց թեմաների հազեցման առումով: Այս հարցադրույցում առաջին հարթության վրա են Մոդերնի դիտարկումներն ու տեսակետները հատկապես պատմության, հիշողության ու արդի քաղաքական գործընթացների շուրջ:

Մարդկությունը ենթակա է համընդհանուր վտանգի, բայց այն ոչ թե միավորում է մարդկանց (ինչպես ինքն է ասում «ճակատագրի համայնքում»), այլ հակառակը՝ առաջ է բերում նոր տարանջատումներ ու հատվածականություն: Ապագայի նկատմամբ հույսի բացակայությունը ֆենոմեն է, որն արդիության ժամանակ չի եղել: Իսլամական ֆունդամենտալիզմը չարիք է, բայց այդ չարիքի ծնունդի ու աճի մեջ մեղքի մեծ բաժինը գերտերություններինն է: Այն հնարավոր չէ հաղթահարել միանգամից: Բրիտանության դեպքում պահանջվեցին դարեր, մինչև որ եկեղեցին անջատվեց պետությունից և տրվեց հոգևոր ոլորտին: Բայց բարբարոսությունն այսօր ոչ միայն Դաշ ահաբեկչական արարքներով է աչքի ընկնում, այլև ամեն ինչը հաշվարկի ու թվի վերածելու այն մոլուցքով, որով տոգորված են և գիտությունը, և տնտեսությունը: Ներկայի մեջ գործելիս հիշողության վրա հույս դնել չի կարելի: Նույնիսկ հոլոքոստի հիշողությունը երաշխիք չէ, պետք է հենվել մարդկայնության (հումանիզմի) վրա: Ինչու է այսօր ժողովրդավարությունը վտանգված: Արդյոք դրա պատճառները

ներգաղթյալներն են, որոնց բերած այլատյացության ալիքը այսօր ծայրահեղ ազգայնականների հեղինակությունը այնքան է բարձրացրել, որ Մարի Լը Պենի ու Դոնալդ Թրամփի պոպուլիստական ճառերն ավելի հասկանալի են մարդկանց, քան քաղաքական ռացիոնալ դիսկուրսները, քան ձախական հոետորաբանությունը պատության ու աշխարհիկության, հանրապետական արժեքների կամ արդարության ու համերաշխության մասին: Զախերի պարագայում Մորենը գտնում է, որ պատճառներից մեկը այնպիսի առանցքային հասկացություն անտերության մատնելն է, ինչպիսին հայրենասիրությունն է: Հնարավոր է քաղաքականության վերածնունդ: Փիլիսոփայի պատասխանը դրական է, սակայն նրա կարծիքով այդ վերածնունդը կարող է տեղի ունենալ քաղաքականից դուրս և ոչ այլ կերպ, եթե ոչ ենթաքաղաքական և վերքաղաքական գործընթացներով: Այս գործընթացները ծնվում են բազմապիսի ձևերով քաղաքացիական հասարակության ներսում:

Այսպիսով կոմպլեքսայնությունը իբրև մեթոդ, գալիս է ոչ թե պարզեցնելու իրականությունը, այլ ճանաչել տալու նրա բարդությունը ու նաև այդ բարդությունը ընդունելու իբրև մտավոր մարտահրավեր: Կոմպլեքսայնությանը դիմելը ինքնին ենթադրում է այդ մարտահրավերն ընդունել:

Տեքստը թարգմանելիս եղգար Մորենի մտքի այս մարտականությունը հիշողությանս ծալքերից պատանեկությանս տարիներին ինձ հանդիպած մի մարդու կերպար դուրս բերեց: «Նազարեթ, գիտե՞ս, -ասում էր նա,- Օկինավայի ամերիկյան բազայի զինվորներն իրենց իսկական վավթիչների պես են պահում ճապոնացիների հանդեպ»: Կամ մեկ ուրիշ անգամ. «Սայգոնի,- Հարավային Վիետնամի մայրաքաղաքը այդպես էր կոչվում,- վարչակարգը նողկալի է, ո՞նց ես ասում, թե Վիետնամի Ժողովրդական Հանրապետությունը կարող է միանալ Հարավային Վիետնամին»: Կամ (սա ավելի հաճախ էր սպրդում մեր խոսակցությունների մեջ). «Ճիշտ է ամերիկյան իմպերիալիզմի պես գիշատիչ ուժ չկա աշխարհում, բայց, միևնույն է, Սովետական Միության գոյության դեմ Ամերիկան էլ է անկարող»: Սա ասելով իհարկե նա նկատի ուներ միջցամաքային բալիստիկ հրթիռները, բայց նրան առաջ մղողը սովետական երկրի առաջադիմական լինելու նրա համոզմունք էր: 12-13-ամյա պատանուս այսպես հանգամանալից լուսավորողը մեր փոստատարն էր Պատրիկ Հուսիսյանը: Գիտե՞ի, որ եթե ինձ մեր ընտանիքի տարեկան բաժանորդագրության թերթերն էր բերում «Մոլեռական Հայաստան» և «Իզվեստիա», իր կարդացածը «Յուսանիտ»-ն էր: Այն ժամանակ Յուսանիտն բառի իմաստը,

որքան հիշում եմ, չէի հասկանում, բայց տեղյակ էի, որ այդ թերթը Ֆրանսիայի կոմունիստական կուսակցության օրգանն է, գիտեի նաև, որ Հուսիսյանը եղել է Ֆրանսիայի սոցիալիստական կուսակցության տարածքային կազմակերպություններից մեկում ակտիվիստ կամ ղեկավար դիրքերում: Այդուհանդերձ, չէի կարողանում հասականալ, թե ինչպես կարող էր Ֆրանսիայից ներգաղթած մեկը լինել *Սովետական Միության* այդքան թունդ պաշտպան: Չէի ասի, թե արդեն ձևավորված ու թունդ այլախոհ էի, բայց ամեն հանդիպելիս, երբ տուն էր հասցնում օրվա թերթերը, իրեն խոսեցնելու նպատակով *Սովետական Միությանը* հակառակ մի բան ասելու առիթը բաց չէի թողնում: Մինչ օրս էլ հիշում եմ հաստ շրջանակով ակնոցի միջից իր թափանցող հայացքը: Հիշում եմ, թե ինչպես էր կենտրոնանում և գործի դնում պրոպագանդիստական փաստարկների ողջ վիճանոցը համոզելու համար մի երեխայի իր գաղափարների ճշմարտացիությունը: Էդգար Մորենի խոսքում պատանեկությանս փոստատար Պատրիկ Հուսիսյանին հիշեցնողը դրա քաղաքացիական շունչն էր: Այդ խոսքը, որը լեցուն է ավյունով ու վարակիչ է, բնորոշ է ընդհանրապես գաղափարաբանական աշխարհի մարդուն ու հատկապես ձախակողմյան պրոգրեսիստական հայացքների տեր մտավորականին, գիտնականին, արվեստագետին ու փիլիսոփային: Այդ խոսքի մեջ միշտ պայքար կա ու սկզբունքայնություն: Այդ խոսքն իր մեջ ամփոփում է սթափ միտք և տաք սիրտ, որով ֆրանսիացի փիլիսոփան իր կյանքի իննուկես տասնյակ տարիների բարձունքից գաղափարաբանական աշխարհի խորքերից հնչող ձայնով խոսում է խնդիրների մասին և ուրվագծում է հարցեր, որոնց լուծումից է 21-րդ դարում կախված մարդկության ապագան ընդհանրապես:

Նապարեթ Կարոյան

- Ահաբեկչություն Փարիզում, արտակարգ դրություն, Ալգա-յին ճակատի (ծայրահեղ ալգալիսական կուսակցություն Ֆրանսիայում-Ն.Գ.) ծախսում, միգրացիայի պանզվածային ալիք, գործադրության աննախադեպ ցուցիչով (բնակչության 10,2 %) խորհրդանշվող տնտեսական և սոցիալական խառնող իրադրություն. Ֆրանսիան ապրում է առանձնահատուկ անհանգստացնող ժամանակաշրջան: Այս իրադարձությունների համադրումը երևան է բերում ընդհանուր արոհատներ և դրսևորումներ: Հասարակության իրավիճակի հետ կապված ինչ է այն սովորեցնում:¹
- Այս իրավիճակը արտաքին և ներքին գործոնների շաղկապման արդյունք է՝ նման այն գործոններին, որոնք, լինելով մերթ քարենպաստ, մերթջնամական, իրենց հերթին սահմանագծում են Ֆրանսիայի դրությունը: Այն իհարկե անբաժան է համաշխարհայնացման (գլոբալացման - Ն.Գ.) վիճակից, քանի որ մարդկությունն ինքն է ապրում «համամոլորակային ճգնաժամ»: Իսկ Ֆրանսիան ենթակա է քաղաքակրթական, հասարակական, տնտեսական բազմաձև մի ճգնաժամի, որի առաջին դրսևորումը նույնպես բազմակի վատնումն է՝ սոցիալական, արդյունաբերական, աշխարհագրական, տարածքային ու մարդկային: Մոլորակը ենթարկված է ամբողջացման ու տրոհման հակադիր գործընթացներին: Հիրավի ամբողջ մարդկությունը միավորվում է «ճակատագրի համայնքի» մեջ, քանզի կիսում է բնապահպանական ու տնտեսական նույն կորուստները, կրոնական մոլեռանդությամբ կամ միջուկային զենքով պայմանավորված նույն վտանգները: Այս իրողությունը պետք է որ կոլեկտիվ գիտակցության բերեր և ուրեմն զոդեր, համերաշխեցներ և խաչասերեր: Այնինչ տիրապետողը հակառակն է. կծկվում

¹ Հարցազրույցը վարել է Դենի Լաֆեն (Denis Lafay): Թարգմանությունը՝ ըստ Edgar Morin: "Le temps est venu de changer de civilisation" (2016.02.11). www.acteursdeleconomie.latribune.fr

ենք, տարանջատվում, հատվածավորվում՝ միջնապատերից ձերբազատվելու փոխարեն, պատսպարվում ենք յուրահատուկ ազգային կամ կրոնական ինքնության հետևում: Օտարին ընդունելու փոխարեն՝ նրա հանդեպ վախն է գերիշխում (օտարն այստեղ հասկանալով ամենալայն իմաստներով): այն ունի ներգաղթյալի, գնչուի, մադրեբացու, մահմեդականի, իրաքցի փախստականի դեմք, բայց նաև ընդգրկում է այն ամենը, ինչը թողնում է անկախությանը, տնտեսական, մշակութային ու քաղաքակրթական ինքնիշխանությանը վնաս հասցնելու հիմնավոր կամ երևակայական տպավորություն: Ահա թե ինչն է «ստեղծում» համաշխարհային ճգնաժամ և նույնիսկ համաշխարհային տագնապի զգացողություն, քանի որ այն ուղեկցվում է ապագայի հանդեպ հույսի բացակայությամբ: 80-ականների սկզբին Արևմուտքը կարծում էր, թե հաստատուն կանգնած է առասպելական «Փառապանծ երեսուն»-ի երկարաձգմամբ, և հաստատուն համոզված վերելքային հասարակություն կառուցելու գործում: Սովետական Միությունը և Չինաստանն իրենց հերթին պայծառ հորիզոն էին ավետում: Կարճ ասած՝ յուրաքանչյուր ոք (կամ գրեթե) կարող էր հավատ ունենալ գաղիքի նկատմամբ: Այդ հավատը հոգս ցնդեց, այդ թվում՝ այսպես կոչված «երրորդ աշխարհի» երկրներում իր տեղը զիջելով անորոշությանը, վախին ու հուսահատությանը:

- *Ինչպե՞ս կձևակերպե՞իք պատմության այս պահը Ձեր անցած պատմության մեջ:*
- Հույսի և հեռանկարի այս բացակայությունը, ապագայի հանդեպ հավատ տաժելու այս դժվարությունը նոր են: Անգամ Երկրորդ համաշխարհայինի տարիներին, նացիստական բռնազավթման ներքո ու ահաբեկչության լծի տակ լեցուն էինք վիթխարի հույսով: Ոչ թե միայն ժողովրդին միավորելու կոչված «հրաշալի» Սովետական Միության պրիվալյում գտնվող կոմունիստները, այլև մենք բոլորս համոզված էինք, որ նոր աշխարհ ու ավելի լավ հասարակություն է ծնվելու: Մարսափն ասօրյան էր, բայց հույսը գերիշխում էր անխաթար կերպով: Եվ առաջին հայացքից պարադոքսալ թվացող այդ իրադրությունը նախկինում հատկանշական էր ցանկացած ողբերգական դարաշրջանի համար: Յոթանասուն տարի անց ապագան դարձել է անորոշ, տագնապալի:
- *Մարտափ - հույս, խաղաղություն – նահանջ (կամ հետընթաց), այն, ինչ ժամանակակից պատմության մեջ տարբերակում է այս երկու իդրավիճակների թթխուորը, կրոնի գործունի ներխուժումն է, հատկապես մահմեդականության, որ ցնցումներ է առաջացնում նաև մահմեդական երկրների սահմաններից անդին...*
- Ազգային-կրոնական տեղատվությունների բյուրեղացման

մեկնակետը 1979-ի իրանական հեղափոխությունն էր և կրոնական ու արմատական քաղաքականության աննախադեպ իշխանության հաստատումը: Այն ասպարեզ է գալիս մահմեդական աշխարհում տասնամյակներ տևած խորքային ցնցումներից հետո. դարեր տևած օսմանյան գաղութացմանը հաջորդում է Արևմտյան գաղութացումը, որին հաջորդում է հաճախ բռնությամբ իրականացվող ապագաղութացումը, սրան էլ՝ բռնապետությունների հիմնադրումը, վերջինիս էլ Արաբական գարնան հույսի շունչը, որին էլ հաջորդում է հակադիր ուժերի ներխուժումը և, ուստի, հաճախ հիասթափությունը, որոնց էլ այսօր հաջորդել են աշխարհաքաղաքական քառսն ու Դաեշի (Իսլամական պետություն կազմակերպություն – Ն. Կ.) բարբարոսական գաղափարախոսությունը... Յանկացած վերադարձ առ կրոն ինչ խոսք, խառնաշփոթության հոմանիշ չէ, և հաճախ տեղի է ունենում խաղաղ եղանակով: Բայց մենք չենք կարող վանց առնել այլ ազդեցիկ ու բռնի ձևերի իրողությունը, որոնք սաղմնավորվել են աֆղանական մշակույթի արգանակում ու բարգավաճել մի հողում, ուր բոլոր շահագրգիռ կողմերը պատասխանատվության իրենց բաժինն ունեն. Իրաքի երկրորդ պատերազմը, Լիբիա ներխուժումը, Սիրիայի անգործությունը, իսրայելա-պաղեստինյան ճահիճը, բայց նաև ամերիկյան թելադրանքով տարվող մանիքեական աշխարհընկալման քարոզը, որ հակադրում է բարոյ և չարի կայսրությունները՝ մասնակցել են մահմեդական աշխարհի ջլատմանը և վերջինիս որոշ ծոպերի (նաև լուսանցքների) արմատականացմանը: Աշխարհի մեծ պետությունների վարքագիծն ակտիվորեն նպաստել է Ալ Քալիդայի «ծագմանը» երեկ, և «Իսլամական պետության» «առաջացմանը» այսօր, Սիրիան պատերազմների տարածքի վերածմանը, իրավիճակային դաշինքների, անհավանական կոալիցիաների, հակամարտող շահերի կազմավորմանը, չարաշահումներին և խճճված իսլամականության բազմացմանը: Այս խարույկը կայծեր է սփռում իր սահմաններից շատ ավելի հեռու, և դրա արձագանքները չեն սահմանափակվում միայն Սաուդյան Արաբիայի և Իրանի միջև դիվանագիտական խզման փաստով կամ շիաների ու սունիների միջև երկպառակության բռնկմամբ:

- *Ապագայի հանդեպ անհատական և հաղաքական հույսի բացակայությունը արդյոք արևմտյան աշխարհում սերում է առևտրային, կապիտալիստական, սպառողական և գերտեխնոլոգիական գաղափարային ողեղարկացումից:*
- Բարբարոսության երկու տեսակ են գոյակցում և երբեմն հակամարտում միմյանց դեմ: Առաջինը այսօր Դաեշի, երեկ նացիզմի, ստալինիզմի կամ մաոիզմի վանգվածային բարբարոսությունն է: Պատմության մեջ կրկնվող այս

բարբարոսությունը վերածնվում է յուրաքանչյուր հակամարտության դեպքում, և յուրաքանչյուր հակամարտություն այն վերածնում է: Մենք վրդովվում ենք՝ 2016-ին Իսլամական պետությունում բացահայտելով դրա պատկերները կամ վկայությունները, սակայն նացիստական համակենտրոնացման ճամբարների, Խորհրդային գուլագների, չինական մշակութային հեղափոխության, կամ Կարմիր Կիմերների կողմից շարունակվող ցեղասպանության միլիոնավոր փոհերը հիշեցնում են (եթե դրա կարիքը կա), որ բարբարոսական նողկանքը ոչ քսանմեկերորդ դարին է հատուկ, ոչ էլ մահմեդականությանը: Այն, ինչ տարբերում է առաջինին մյուս չորսից, որ հաջորդել են պատմության մեջ, լուրջ կրոնական մոլեռանդության արմատն է: Բարբարոսության երկրորդ տեսակը, որ աստիճանաբար ավելի գերակա է դառնում ժամանակակից քաղաքակրթության մեջ, հաշվարկի և թվանիշի բարբարոսությունն է: Ոչ միայն ամեն ինչ հաշվարկ է ու թվանիշ (շահույթ, հասույթ, ՀՆԱ, աճ, գործադրություն, հարցումներ...), ոչ միայն անգամ հասարակության մարդկային փեղկերն են հաշվարկ ու թվանիշ, այլև ամենայն ինչ, որ տնտեսություն է, այսուհետ սահմանված է ըստ հաշվարկի ու թվանիշի: Եվ դա այն աստիճան, որ թվում է, թե հասարակության բոլոր չարիքների հիմքը տնտեսականն է, ինչպես համոզված է Տնտեսության նախարար (Ֆրանսիայի - Ն.Կ) Էմանուել Մակրոնը: Այս միակողմանի և նվազեցնող տեսլականը նպաստում է շահույթի, միջազգային շահարկման, վայրի մրցակցության բռնապետության հաստատմանը: Հանուն մրցունակության՝ բոլոր հարվածները թույլատրված են, անգամ քաջալերված և պահանջված մինչև աշխատանքի ապամարդկայնացնող կազմակերպությունների հիմնադրման աստիճան, ինչպես վկայում է «հրապարակավ այրման» (burn out) ցուցադրանմուշային երևույթը: Ապամարդկայնացնող, բայց նաև հակաարդյունավետ, և սա այն ժամանակ, երբ ձեռնարկությունների շահութաբերությունն առավել պայմանավորված է աննյութական արժեքների որակով (համագործակցություն, նախաձեռնողականություն, պատասխանատվության պագում, ստեղծարարություն, արհեստների և սպասարկման ոլորտի խաչասերում, ինտեգրացիա, կառավարում և այլն), քան նյութական արժեքների որակով (ֆինանսական ցուցանիշներ, կանոնադրական կապիտալ, բորսայական գներ և այլն): Այսպիսով մրցունակությունն իր իսկ թշնամին է: Այս իրավիճակը կապված է աշխարհի, հասարակության և անհատի իրողություններն իրենց ողջ բարդությամբ դիտարկելու մերժման հետ:

- *Իբրև սոցիոլոգ և փիլիսոփա՝ Ձեր աշխատանքի մեծ մասը իրապես կենտրոնացած է բարդությունը հետապնդելու, բարդ մտքի*

տարբեր ոլորտները դաստասերու շուրջ, որը լուսարանվում է Ձեր հիմնարար Մեթոդը «ստեղծագործության» մեջ: Բարդություն ելլող դիտարկվում է իր «complexus» խնամտով, որ նշանակում է «այն, ինչ միահյուսված է» անդրադարձնալիս միջակցությանը: Ինչ պայանակների եք վերագրում բարդության գոյության և բարդության գոյապատճառների այս մերժումը, որ հաստիկ է մեր ժամանակներին:

- Գիտելիքը կույր է, երբ հանգեցված է լոկ իր քանակական չափմանը, և երբ և տնտեսությունը, և ձեռնարկությունը դիտարկվում են մասնակի ըմբռնումով: Սակայն անջրպետներ են դրվել, որ ամբափանց են միմյանց հանդեպ: Իշխող տրամաբանությունն այսօր օգտապաշտ ու կարճաժամկետ է. մենք այլևս չենք լրացնում մեր գիտելիքները մերինից բացի այլ ոլորտներից ու գործունեություններից, այլ մասնագիտություններից ու մտածելակերպերի հետազոտություններից, քանի որ դրանք առաջին հայացքից ուղղակիորեն և անմիջապես չեն ծառայում մեր գործերի կատարմանը: Այնինչ դրանք կարող էին հարստացնել այդ կատարումը: Մշակույթը շքեղություն չէ, այն մեզ թույլ է տալիս համատեքստային մոտեցում ցուցաբերել կյանքի փորձած առօրեական ակոսից դուրս: Սեփական բնագավառում տեխնիկական բարձր վարպետության պահանջը հանգեցնում է այդ բնագավառի մեջ ինքնամփոփման, ճանաչողության աղքատացման և աճող տգիտության: Կարծում ենք, թե միակ «իսկական» գիտելիքը մեր բնագավառին է, մտածում ենք, թե բարդություն հասկացությունը, որ փոխադրեցության և հետադարձ ազդեցության հոմանիշ է, միայն շաղակրատանք է: Ուրեմն պետք է արդյոք վարմանալ մոլորակի մարդկային ու քաղաքակրթական վիճակի վրա: Մերժել բարդության հստակությունները կնշանակի կուրանալ իրականության հանդեպ: Ինչը նախորդեց և նպաստեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին, հաջորդական լուսնոտային կուրացումները չէին արդյոք: Եվ հանուն ինչի՞ պետք է կարծել, թե 2016-ին քաղաքական որոշումներ կայացնողները օժտված են պայծառատեսությամբ ու պաշտպանված այդ նույն կուրացումներից:
- Բարբարոսությունը բարձրախճում է, երբ ջնջվում է բարբարոսության հիշողությունը: Բայց Արևմուտքում ամենաանասելի անասելիության դրոշմը՝ Հոլոքոստը, որ գիտակցությունների մեջ ձևավորել է պատնեշ, թեկույժ ծակոտկեն, աստիճանաբար խարխիլվում է վկաների մահվանը պոզահեռ: Չեք վախենում պատմության այս «ֆիլիկական» գորոշիացման հետևանքներից: Արդյոք մարդն իր սեփական մարդկայնության և հավաքական մարդկայնության հանդեպ չափից ավելի վստահություն ունենալու

սիրը չէ, թե՛ վաղը չի վերադառալիս Երեկվա նողկալի արարքները:

- Նացիստական համակենտրոնացման ճամբարներում հրեաների բնաջնջումը չի արգելել հրեական աշխարհի մի մասին Իսրայելում գաղութացնել և սանձել պաղեստինցի ազգաբնակչությանը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ իրենց նախնիների, կամ հենց իրենց ամենասարսափելի գազանությունների ենթարկվելն արդյոք պատվաստեց Մոսադի գործակալներին կամ իսրայելյան բանակի սպաներին իրենց հերթին վայրագություններ չկատարել կամ չպատվիրել: Ոչ: Բնչ արեցին կոմունիստները, երբ գրավեցին Արևելյան Գերմանիան և ապատագրեցին Բուխենվալդ ճամբարը, որտեղ 1933-ից սկսած բանտարկել ու բնաջնջել էին մասնավորապես նաև... կոմունիստներին: Նրանք այնտեղ փակեցին ենթադրյալ կամ բացահայտված հակակոմունիստներին: Եվ ֆրանսիացիները, որ իրենք իսկ նացիստական բարբարոսության գոհեր էին, հենց 1945 թ. մայիսի 8-ից սկսած, չդեկավարեցին արդյոք Սետիֆի, Գուելմայի և Խերատաի (Sétif, Guelma, Kherrata) կոտորածը, որի ընթացքում հազարավոր ալժիրցի հակազաղութարարներ ու անկախականներ ոչնչացվեցին: Մինչդեռ այդ գոհերն ունեին ճիշտ նույն պահանջը, ինչ ֆրանսիացիները գերմանական իշխանություններից ազատություն, խաղաղություն և ապատագրություն: «Երեկվա ճնշվածի մեջ կա վաղվա ճնշողը» խիստ արդարացիորեն համարում էր Վիկտոր Հյուգոն: Հիշողությունն իրականում միշտ միակողմանի է և արգելք չէ չարիքի վերադառալիության համար: Միակ իրական հակաթույնն ընդդեմ բարբարոսական գայթակղության լինի անհատական, թե հավաքական, կրում է հումանիզմ անունը: Այս հիմնարար սկզբունքը պետք է արմատավորված լինի անձի մեջ, ամրացված լինի անհատի գիտակցության խորքերում, քանի որ դրա շնորհիվ ենք ընդունում ուրիշի մարդկային որակը, ինչպիսին էլ նա լինի՝ դրա շնորհիվ ենք նրան ճանաչում որպես մարդկային էակ: Առանց այս ուրիշի ճանաչման, որ այդքան թանկ էր Հեգելի համար, առանց այդ ուրիշի զգացողության, որի մասին Մոնտենն այնքան լավ է արտահայտվել պնդելով «ամեն մարդու մեջ հայրենակից տեսնել», մենք բոլորս պոտենցիալ բարբարոսներ ենք:
- *Ֆրանսիան արտակարգ դրության մեջ է: Սա ծանր հարցադրումներ է կաթեցնում անհատական ապստոյությունների դրսևորման հետ մեկտեղ ահաբեկչական ապստոյալիքի դեմ պայքարելու անհրաժեշտության վերաբերյալ: Էրրի դե Լուկան (Erri de Luca) կարծում է, որ «անսխալագույնը պետության հսկողությանը հանձնելը նշանակում է կրճատել սեփական*

պարտականությունները»։ Եվ խոսքի վիպասանը հրավիրում է յուրաքանչյուրին՝ «իրենը դարձնել խնդրակարգը, լինել պատասխանատու այն ամենի համար, ինչ տեղի է ունենում իր կողքին։ Եկեք տազնապը հնչեցնենք հասարակության պրոպանան մակարդակում, ժողովրդական և եղբայրության շարժման մեջ»։ Անսխտանգության խնդիրը կարող է հնարավորություն հանդիսանալ ժողովրդավարության և նույնիսկ եղբայրության համար։

- Այս պահին բացարձակապես ոչինչ թույլ չի տալիս հավատալ դրա իրագործելիությանը։ Նախկին փորձառությունները շատ բան են սովորեցնում։ Այդ թվում նաև այնպիսիները, որոնց համար այլ երկրներն են ծառայել իբրև թատերաբեմ։ Այս առումով 2005-ին Լոնդոնի ակադմիա հարձակումներից հետո Մեծ Բրիտանիայում ծավալված «Prevent» (Կանխարգել) կոչված օրենքներն արդյո՞ք արդյունք գրանցեցին։ Դրանք հետապնդում էին կրկնակի նպատակ. մի կողմից նպաստել երկրում բավական մեծ քանակություն կազմող մահմեդականների ինտեգրմանը՝ մասնավորապես նրանց տրամադրելով պաշտամունքային և մշակութային տարածքներ, մյուս կողմից ավելի լավ հայտնաբերել ծայրահեղականներին, որոնք ահաբեկչի կերպարի մեջ արմատականանալու «խոստումնալից» պոտենցիալ ունեն։ Այսինքն՝ խոսքը գնում էր հավանական թշնամիներին ավելի հեշտ բացահայտելու մասին այն համայնքի ներսում, որին ձգտում էին լավագույնս ինտեգրել... Այս շիֆոնիսիկ ռազմավարությունը դատապարտված էր ձախողման։ Արդյունքում, ոչ միայն անվտանգությունը դրանից չշահեց, այլև ավելին՝ մահմեդականների ինտեգրվելու ցանկությունը անգամ շեղվեց իր սկզբնական թիրախից՝ բրիտանական ազգից իսլամին փարվելու համար։ Զինված և ահաբեկչական խմբավորումների ժամանակակից պատմությունը Իռլանդական բանակը (IRA) Բրիտանիայում, Բասկիան և ապստոությունը (ETA) Իսպանիայում, Կարմիր բրիգադները Իտալիայում, որոնք մշտականացրել են վայրագությունները ժողովրդավարական համակարգերում, ցույց է տալիս, որ ոստիկանական բռնաճնշումը և ապստոությունները սահմանափակող օրենսդրական որոշումներն ունեն իրենց սահմանները։ Ոչինչ չի կարող անանցանելի հրապատնեշ դառնալ։ Այս առումով կարծել, թե ներկայումս Ֆրանսիայում ձեռք առնված հրատապ միջոցներն ավելացնում են անվտանգությունը, խայծ է. բնակչության շրջանում դրանք սփռում են անվտանգության «հոգեբանական զգացողություն», բայց այդ ընկալումն իսկական անվտանգության հոմանիշը չէ։ Ավելին, եթե այդ միջոցները հայտնվում են «սխալ» ձեռքերում, կարող են շեղվել իրենց նպատակից՝ թույլ տալով իրագործել վատագույն կամայականություններ և կտրուկ շրջվել ազգային

շահերի դեմ իսկ: Պատկերացնում ենք արդյոք միջոցները ապագա նախագահական ընտրություններում Ազգային ճակատի հաղթանակի պարագայում: Այնպես, ինչպես հումանիզմը ձևավորում է բարբարոսության դեմ պատնեշներից ամենաարդյունավետը, այդպես էլ եղբայրության և միասնության սերմանումը բնակչության շրջանում, չնայած թույլ չի տալիս հայտնաբերել ահաբեկիչներին, բայց ուժեղացնում է համիքության սկզբունքը, ամրացնում է ժողովրդավարական կենսունակությունը, և, հետևաբար, կարող է օգնել մտափոխել արմատականներին անցում կատարելու դեպի ահաբեկչություն:

- *Ֆրանսիայում ծնված երկրադաքացիների նկատմամբ քաղաքացիությունից զրկելու օրենքի տարածման ներմոծումը սահմանադրական օրենքի նախագիծ՝ նշանակալի ճեղքվածք է գոյացնում ֆրանսիական ձախերի գաղափարախոսական դաշտում և բյուրեղացնում է խզման լրացուցիչ հնարավորություն: Այդ թատերգությունն արդյո՞ք հիմնավորված է: Պետության ղեկավարն ու վարչապետն արդյո՞ք հեղքում են ձախ քաղաքական թևի «արժեքները», թե՞ դրանք հարևարեցնում են ահաբեկչական հաստատեքստի առանձնահատուկ արգելանքներին:*
- Բաղաքացիությունից զրկելը զուտ խորհրդանշական արժեք ունի, և բացարձակապես ոչ գործնական: Եվ դրա առաապելական նշանակությունն անարդյունավետ է: Համոզել, թե հանուն ջիհադի մեռնելու որոշում կայացրած մահապարտներին Ֆրանսիայի քաղաքացիությունից զրկելը պսպելու է գործողությունների դիմել, անհեթեթություն է: Վարչական և իրավական այս առաջարկն ունի մեկ իրական նպատակ՝ բանադրության կազմակերպումը, որպես այդպիսին՝ այն գրեթե աշխարհիկ համարժեքն է կաթոլիկ եկեղեցու բանադրությանը կամ հուդայականության մեջ Herem-ին: «Զրկվել» նշանակում է այլևս ոչ ոք չլինել, այլևս գոյություն չունենալ սեփական ազգի համար, և ես կարող եմ հասկանալ նրանց, ովքեր դա համարում են հանրապետության արժեքների վրա հարձակում: Խորհրդանշական այս չափումը, որ բավական ուժեղ է, ի դեպ մութ հիշողություններ է արթնացնում: Նացիստական ռեժիմից մինչև Մուսոլինիի ժառանգությունները, չմոռանալով Վիշիի կառավարությունը, գերհագեցած են «զրկելու» վարույթներով, որոնք մնում են ամբողջատիրական վարչակարգերի ժառանգությունը:
- *Ժերար Մորիլյան և Ժերմ Պրիորը (Gérard Mordillat, Jérôme Prieur) իրենց հեղինակած «Հիսուսն ըստ Սոփալմեդի» գրքում մատնանշում են Ղուդանի ստեղծվածները լուսաբանելու, տեքստերը հասկացողության արևմտյան չափորոշիչներով վերլուծելու և մեկնաբանելու դժվարությունը: Եվ քանի որ սալաֆիական և փաիսական հոսանքներն են այդ մեկնաբանություններն*

ու վերլուծություններն անում, Ղուրանը ենթակա է այնպիսի դատողությունների, որոնք անհամատեղելի են Հանրապետության էության հետ, և նույնիսկ, ինչպես ահաբեկիչների խելագարությունը ցույց տվեց՝ միանգամայն թշնամական, երբ այն դառնում է քարույզության ու «հասարակության սուբյեկտ լինելու» իրողության քայքայման լծակ: Մահմեդական համայնքը հոմկու ձևով արտահայտեց իր մերժումը նոյեմբերի 13-ի ահաբեկչական դժնդակ հարձակման նկատմամբ, սակայն նույն համայնքը շատ ավելի փոսպ հանդես եկավ Charlie Hebdo-ի ծաղրանկարիչների սպանությունը դատապարտելիս: Այնինչ Հանրապետության արժեքների մակարդակով այդ երկու իրադարձությունների վերաբերյալ չի կարող տարբերակված մոտեցում լինել: Արդյոք խալալը բնականորեն տարրալուծելի է ֆրանսիական ազգության, աշխարհիկության և ժողովրդավարության և հատկապես երիտասարդների շրջանում, որոնք ի դեմս այդ կրոնի գտնում են իրենց սոցիալական և քաղաքացիական դժբախտությունների փախստման միջոց:

- Պատմությունը տալիս է դրա լավագույն պատասխանը: Դարեր շարունակ և ողջ Եվրոպայում ինչ է ցույց տվել կաթոլիկ եկեղեցին. իր անհամատեղելիությունը ֆրանսիական ժողովրդավարությանը և աշխարհիկությանը: Պետք էր հասնել մինչև XX դարի սկիզբը, այսինքն քրիստոնեության մասշտաբով «երեկ», որպեսզի եկեղեցին, ժողովրդավարությունն ու աշխարհիկությունը սկսեին համագոյակցել ռազմական, փիլիսոփայական, քաղաքական, մշակութային և սոցիալական դարավոր պայքարի արդյունքում, որոնք նպաստել են մտքի առաջընթացին: Վերածնունդ, Լուսավորչություն, ռոմանտիզմ... այդ բոլոր փուլերն անհրաժեշտ էին, որպեսզի եկեղեցու իշխանությունը լքեր քաղաքական շրջագիծը և կենտրոնանար մասնավոր «հոգիների» կոչվող ոլորտի շուրջ: Եվ միայն այն բանից հետո, երբ միապետական խուրձ վերջնականապես հեռացվեց, կաթոլիկ եկեղեցին ժողովրդավարության մեջ դարձավ լիովին տարրալուծելի: Այնպես որ, ինչո՞ւ պետք է մենք իսլամից պահանջենք, որ մի քանի տարիների ընթացքում, ավելին՝ մի ակնթարթում, անցնի նույն ուղին, որին համելու համար եկեղեցուց պահանջվել են դարեր: Մյուս կողմից քրիստոնեական Արեւմուտքը օրինակաւորեն փլուզվել է Աֆղանստանում Բամիյանի Բուդդաների կամ Սիրիայում Պալմիրայի հնավայրի ոչնչացման համար, այն իրավացիորեն հակադրվել է Վենքով տարածքներ նվաճելու ռազմավարությանը և արդարացիորեն խորշել է իսլամիստների իրականացրած կոտորածներից: Բայց մոռացել ենք, թե ինչպես են քրիստոնյաները դարեր շարունակ հալածել հեթանոսներին, ոչնչացրել նրանց արվեստի գործերը, վարել արյունալի խաչակրաց արշավանքները, դարձի

բերել մահմեդական երկրները: Ինկվիզիցիան արդյո՞ք մարդասիրության մոդել է եղել: Ճիշտ է, Աստվածաշնչի պես Ղուրանը ևս պարունակում է տեքստեր, որոնք անսահման գեղեցիկ են, բայց երբեմն նաև՝ շատ վայրագ, հատկապես անհավատների և անաստվածների պարագայում: Սակայն իսլամը նախևառաջ հուդայա-քրիստոնեական կրոն է՝ շատ ավելի մոտ հուդայականությանը, քան քրիստոնեությանը (իսլամի և հուդայականության արգելքները շատ ավելի մոտ են միմյանց), և այս երկու միաստվածային կրոնների հետ ունի նույն խարիսխը: Աբրահամը, Մովսեսը և Հիսուսը երեքի տեքստերում էլ կան, և միայն Մուհամմեդ Մարգարեն է իրավամբ եզակի դարձնում Ղուրանը: Մինարեթը նման չ'է արդյոք վանգակատանը: Կարճ ասած՝ եականն այն է, որ երեք մեծ կրոններն ունեն ընդհանուր բուն: Ուստի իսլամի վերջին խութերը վերացնելու և ժողովրդավարության ու Ֆրանսիայի Հանրապետության մեջ այդ կրոնի լիարժեք «տարրալուծելիությունն» ապահովելու համար առաջնահերթ կովանը իսլամի հուդայաքրիստոնեական բնույթն ուսուցանելն է: Ահա հիմնարար պարտականություն մանկավարժների համար:

- *Ինչպե՞ս պետք է որևէ հավատացյալ աստիճանակարգի իր հատկանիշները, երբ ընդունվի, որ հանրապետության հանրություն ու հասարակություն ստեղծող պետական կանոնները պետք է պարտադրվեն հավատի, այսինքն՝ հոգևոր գիտակցության դրսևորման մասնավոր կանոններին: Վերջապես, ինչ պայմանների գնով կարող են «մահմեդական ինքնությունը» և «ֆրանսիական ինքնությունը» համաստեղելի լինել:*
- Այդքան փնտված Թարիք Ռամադանը (նուր հետ Էդգար Մորենը հրատարակել է «Վտանգելով գաղափարները» (Au péril des idées) և «Շատրվի մամուլը» (Presses du Chatelet)) ինքն էլ հավանություն է տալիս դրան. Ժամանակն է կազմակերպել և քարոզել եվրոպական արևմտյան իսլամ, որը կլինի հիմնարար ճանաչումների թատերադրամա: Կանանց կարգավիճակի ճանաչումը, կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարության, հանրապետության օրենքների, հանրային կրթության ոլորտում պետական մենաշնորհի ճանաչումը, որ բուրգակցվում է մասնավոր կրթական համակարգերի հետ, չհավատացյալների ու ազատ մտածողների, խառնամուսնությունների ճանաչումը... Այս բոլոր լծակների ամբողջությունը վճռորոշ է, որպեսզի յուրաքանչյուր մահմեդական ընդունի հանրապետության կանոնները և գիտակցի, որ դրանք ոչ մի կերպ չեն խոչընդոտում հավատացյալի իր մասնավոր կյանքին: Ֆրանսիան բազմազգ ու բազմակրոն երկիր է: Հրեական կրոնը, որ դեռ այսօր էլ գերուղափառներն Իսրայելում մեկնաբանում են այնպիսի

արմատական դիրքերից, ըստ որոնց՝ գոյի (այլադավանի) հետ շփվելն իսկ գնահատվում է իբրև անմաքուր ու պիղծ, հաջողությամբ «դարձի է եկել» առ հանրապետության օրենքներ։ Բացարձակապես ոչինչ չի արգելում մտածել, որ իսլամը ևս կարող է հասնել դրան։ Սակայն դեռ պետք է դուրս մղվել այս հողմապտույտից, որ իրար է խառնում փոխադարձ մերժումն ու խարանդումը, և այն արատավոր շրջանակից, որի մեղքով ֆոբիաները (իսլամատյացություն, արևմտատյացություն, հրեատյացություն) փոխադարձաբար սնվում, պահպանվում և գրգռում են միմյանց։ Դրանք բաղադրում են մի և նույն թույնը, որը թունավորում է ողջ ազգը։

- Մեկ այլ թույն՝ Այգալին ճակատը՝ 6,8 մլն ընտրող վերջին մարդային ընտրություններում, կադրերը՝ այսուհետև լավ մակարդակի վրա, ախտորոշումներ, որոնք ճիշտ են հնչում արդեն սովորական շրջանակներից դուրս, վերջապես փարատված ընտանեկան ներքին ճգնաժամ, ընտրողների շրջանում առկա շահագրգռվածությունների մի ամբողջ ներկայակ, որ գերապանցել է միակ պատմական մոտիվացիան՝ օտարատյացությունը։ Գործադրվություն, տեղահանություն, ողենիչների տարրալուծում, սոցիալական աղքատացում, անկունային կրթական առաջարկ, աճող անհավասարություններ, «վերնախավի» վարկաբեկում, անապահովության փոսախտով տատապող արվարձաններ. այս ընտրողների մի մասն իր քվեարկությունը հիմնավորում է առավելապես տնտեսական, ֆինանսական, սոցիալական նկատառումից ելնելով, քան միայն «էթնիկական»։ Հանրապետական ճակատը, որ արհեստական է, սատանայալերժված Այգալին ճակատին հանդիման թվում էր, թե իր վերջին ժամերն է ապրում։ Գնալով պակաս լսելի ախանդական կուսակցությունների և ընտրողների շրջանում գնալով այն նույնիսկ լրացուցիչ արժանահավատություն է հաղորդում Այգալին ճակատի սրհային և դավադրաբեկ ուսուցիչությունը։ Ի վերջո, մարդային ընտրություններին Այգալին ճակատի գրանցած ռեկորդային արդյունքները իր կողմից 2014 թվականից ի վեր իր կառավարող համայնքներում (Պոնտե՝ 53.73%, Բեպին 48,01%, Ֆրեժո 53,27%) Այգալին ճակատին իրոք շնորհում են այլևս եռաբևեռ քաղաքական դաշտի բաղադրիչներից մեկը լինելու պատիվը։ Այնուամենայնիվ գաղափարախոսական է, աշխարհագրական, քաղաքական։ Այս իրողությունն ինչ ախտորոշում է առաջացնում Ֆրանսիայի բուն վիճակի մասին։
- Այգալին ճակատի ժողովրդականությունը կրկնակի հետընթաց է բյուրեղացնում հանրապետական Ֆրանսիային, և ձախակալն ժողովրդին։ Հանրապետական Ֆրանսիան 1900-ին հաղթել էր ավովական և միապետական Ֆրանսիային, սակայն Վիշիի կառավարությունը ցույց տվեց,

որ հետդրեյֆուսյան հանրապետական Ֆրանսիան միայն մասամբ էր սանձել մյուս Ֆրանսիային: Երբ երեխա էի, հետո՝ դեռահաս, թշնամին ոչ թե արաբն էր, այլ հրեան, և սա նույնիսկ համապատասխանում էր շաբաթաթերթերի մակարդակով էր քարոզվում, որոնք սփռում էին վատթարագույն պրպարտություններ: Օտարատյաց այս երկրորդ Ֆրանսիան միշտ էլ եղել է, բայց ներամփոփվել է նացիստների հետ համագործակցության փաստի հետևանքով անվանարկվելով: Մենք ականատես ենք սողացող Վիշիվի դանդաղ ու մեթողական վերադարձի, որը մարդկանց գիտակցության վրա ներազդելու համար գերմանական բռնազավթման կարիքը չունի: Հանրապետականների և Ձախերի անկումն ու, միևնույն ժամանակ, ներկայի հոգսերը բացատրում են այդ վերադարձի պատճառները: Եվ այս հարցի ակունքում այն կառույցների աստիճանական անհետացումն է, որոնք միաշրջանում էին տարածքները, ընդգրկում էին բազմատարր բնակչություն և տարածում էին հանրապետականության ոգին ու օրենքները, ժողովրդավարության և աշխարհիկության սկզբունքները, ազատության, հավասարության, մարդասիրության, եղբայրության արժեքները. երկար ժամանակ մեծամասնություն կազմող գյուղական աշխարհի վարժապետները, միջին դպրոցի ուսուցիչները, նրանց կադրային ուսումնական հաստատություններում ու արհմիություններում առկա սոցիալիստական և կոմունիստական կուսակցությունների տեղային բջիջները: Հանրապետական արժեքների այս ենթակառուցվածքում, որը մազանոթային գործողության միջոցով ապահովում էր իր շարունակական սերնդափոխությունը, ճաք է տվել, ապա փխրվել: Արդյունքում՝ իդեալներից ու հույսից զուրկ ազգի ներսում կրկին մեծամասնություն է դառնում այս երկրորդ օտարատյաց Ֆրանսիան, ինքնամփոփվող ու վախով համակված Ֆրանսիան: Ավելին, այն կարողանում է վարակել նույնիսկ այն մարդկանց, որոնք դեռ վերջերս աշխարհին վերաբերվում էին սեթևեթ հետաքրքրությամբ:

- *Հանրապետության ներսում թույլատրված լինելն արդյոք բավարար է, որպեսզի Ալգալին ճակատը որակվի որպես հանրապետական կուսակցություն:*
- Ալգալին ճակատը բարձր ու ուժեղ ձայնով հայտարարում է հանրապետական օրենքը և աշխարհիկությունը ստանձնելու մասին, և որպես այդպիսին լիովին իրավասու է կոչվել հանրապետական կուսակցություն: Լոկ մի առեղծված է մնում՝ Հանրապետության ինչպիսի՞նախագահ կլինի Մարին Լը Պենը: Վիկտոր Օրբանի ժամանակվա Հունգարիայի ավտորիտար ավանդույթի ծիրում պատրաստ լքելու ժողովրդավարական

բազմակարծությունը և որդեգրելու ֆաշիստականամետ կազմակերպվածությունն: Այլ կերպ ասած՝ առեղծվածն այն է, թե ինչն է տարբերում հիմնավոր սպառնալիքը ընտրական հաղթանակի անհավանական սպառնալիքից: Բայց այդ առեղծվածը նրա լայն ժողովրդականության և ժողովրդավարական ու գաղափարական հակակշիռների թուլության պատճառով չափազանց մտահոգիչ է: Մենք անշուշտ կիմանանք, թե ով է նա, երբ ընտրվի, բայց դա կարող է արդեն չափազանց ուշ լինել:

- *Տօգուտ Ազգային ճակատի քվեարկությունն արտահայտում է բազմաշերտ վրդովմունքը, որ վարակել է հասարակության ամենակրթված շերտերը. ձեռնարկությունների դեկլարանների գրեթե 20%-ը միացել են դրան: Սա արդյո՞ք նշանակում է, որ Ֆրանսիան մինչև վերջ սպասել է առաջարկելու և ընդունելու հնարավորությունները սոցիալական ապահովագրության, նպաստների ու հարկերի առումով, որ հասարակության հիմքն են կապում: Երեք խոշոր ներդրում՝ «միասին ապրելու» կոչված «մարդկության» համար...*
- Հականերգաղթական հոգեխանգարմուքը զավեշտալի է: Սակավաթիվ են Սիրիայից և Իրաքից եկած փախստականները, որոնք հավակնում են Ֆրանսիայում բնակություն հաստատել, և օտարաշայացության առավել վնասակար դրսևորումները սովորաբար բորբոքվում են ներգաղթին նվազ ենթակա բնակավայրերում: Այստեղ ևս չտրվենք քանակական տրամաբանությանը: Հաջող ինտեգրումը թվերի հարց չէ, այլ ընդունելության պայմանների. տնտեսական համատեքստը, սոցիալական և կրթական գործիքները, քաղաքական «մթնոլորտը», բնիկ բնակչության բացվելու կամ փակվելու հոգեբանական նախադրյալները և այլն: Գերմանիան, չնայած մինչ օրս դեռ չպարզաբանված սեռական դիսկրիմինացիայի ծանր դրսևորումների, արդյոք տուժեց Զյուլում և մի շարք այլ քաղաքներում Ամանորի գիշերը պատսպարելով կես միլիոն քաղաքական փախստականների: Ո՛չ, և դա այն պատճառով, որ նրա բնակիչները և քաղաքական դասը բացություն են ցուցաբերում: Հպատակագրամաբաղադրություն ստանալու ֆրանսիական համակարգը, որն ուժի մեջ է քսաներորդ դարի սկզբից, լավ է աշխատել: Ներգաղթի զանգվածային ալիքների պատմությունը տալիս է երկու համընդհանուր դաս. երկու սերունդ է պահանջվում լիարժեք ինտեգրման համար նույնիսկ այն դեպքում, երբ ներգաղթյալները կաթոլիկ են, ինչպես վկայում են 1900-ականներին Մարսելում ափ իջած իտալացիների նկատմամբ կիրառված բռնությունները, և նշյալ ինտեգրման թեստը խառնամուսնություններն են: Ուրեմն, անտարակույս է, որ այդ կանոններն ավելի դժվար են գործում ծագումով մադրերցի բնակիչների պարագայում: Դա պայմանավորված

է գաղութային անցյալով, Ալժիրի պատերազմի պարտավորություններով, արաբական վարչակարգերի կամ իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտության նկատմամբ արևմտյան երկրների երկիմաստ վերաբերմունքով, կրոնական որոշ առանձնահատկություններով, երիտասարդական վայրերում դիմագծային վերահսկում իրականացնող ոստիկանության ցուցաբերած ավելորդ եռանդով... Այս ամենը նպաստում է ոչ միայն մերժման մթնոլորտը պահպանելուն, այլև ինքնամփոփվելուն, ինքն իր մեջ փակվելուն: Կան այդուհանդերձ այնպիսի ներգաղթյալներ, որոնք, ի հեճուկս այս խոչընդոտների, ծակում են առաստաղը և զբաղեցնում քաղաքական, արվեստի կամ տնտեսության ոլորտներում բարձր պատասխանատվության պաշտոններ: Նրանք օրինակ են, որ հակառակ հանրազետական հիմքերի լուրջ անկման, ազատության, հավասարության և եղբայրության օջախների քայքայման ինտեգրումը շարունակում է մնալ հնարավոր:

- *Ճուրղոյխտ Քարիմ Բենպենայի խոսակցությունների վերատպագրումը քրեական այն գործում, որը նրան հակադրել էր իր թիմակից Մաթիո Վալբուենային (Mathieu Valbuena) և որի խնաստոր հասկանալն ու նշանակությունը մեկնաբանելը գրեթե անհնար էր, համախառնում է մի խոր չարիք, որն այսպես է անկողիել քրեական իրավաբան Էրիկ Դյուպոն-Մորետի (Eric Dupond-Moretti). ապր չունի ընդհանուր լեզու և ընդհանուր վարքագիծ: Կրթական համակարգը այս ողորտում ևն լրջորեն ձախողվել է: Արդյո՞ք շատ ռեակցիոն է Ալեն Ֆինկելկրաու (Alain Finkelkraut) հետքերով կոչ անել՝ պահանջկոտությամբ վերականգնել հանրային կյանքի հիմքերը՝ քաղաքացիականություն, ընթերցանություն, պատվություն և այլն:*
- Կրթական համակարգը դարձել է ամբողջովին անհամարժեք բոլոր երիտասարդների համար՝ անկախ ազգային ծագումից, սոցիալական միջավայրից կամ անցած կյանքից: Մի պարզ պատճառով՝ այն չի անդրադառնում հիմնարար խնդիրներին, որոնց յուրաքանչյուր ոք կոչված է դիմակայել իր գոյության ընթացքում: «Ապրել ուսուցանելը» (սա ևս Մորենի հեղինակած գրքերից մեկի վերնագիրն է, որ լույս է տեսել 2014թ), ինչպես Ժան-Ժակ Ռուսոն էր հորդորում, իրոք, լիարժեք հասունացման, մտավոր, հուզական և կամային ինքնիշխանության ուղիների ուսումնասիրությունն է, համերաշխ ապրելու ուսումնառությունն է, սխալմունքի, պատրանքների, կողմնակալության, ուրիշներին և ինքնիրեն չհասկանալու կենսական խնդիրներին բախվելն է, սովորել առճակատել մարդկային ձակատագրի անորոշությունները, ճանաչել իմացության որոգայթները, ի վերջո դիմագրավել «ապրելու» խնդիրները: Եվ այս ամենը ինտերնետի դա-

րաշրջանում և մի քաղաքակրթությունում, որտեղ մենք այդքան հաճախ զինաթափ ենք, անգամ գործիականացված: Բացարձակապես հիմնարար մի շարք թեմաներ բացակայում են կրթության համակարգից: Ի դեպ, պատմության ձեռնարկները պետք է անպայման հարստացվեն Ֆրանսիայի պատմության այն շրջանի մասին մանրակրկիտ տեղեկությամբ, որը ներկայացնում է Կապետինգների դինաստիային և որը դարերի ընթացքում ամենատարբեր ժողովուրդներ է ինտեգրել նրանց «գավառացներով» և ֆրանսացներով: Շեշտադրել այն հանգամանքը, թե առաջին հայացքից միմյանցից այդչափ հեռու ազգերը, ժողովուրդները, մշակույթները, լեզուները, կրոններն ինչպես են աստիճանաբար կիսվել և այսօր կազմում են բազմամշակույթ ու էական մի ժողովուրդ: Ֆրանսիան «միայն» նվաճողական ու գաղութացնող կայսրություն չէ: Այն նախ-ևառաջ ինքն էլ մշակույթների խճանկարի արդյունք է, և այն, ինչ «վավերական» էր նախանցյալ օրը բրետոնների, բասկերի, Ալպասի ժողովուրդների, երեկ իտալացիների, լեհերի կամ պորտուգալացիների խաչասերման դեպքում, միանգամայն այդպիսին է այսօր մարոկկացիների, ալժիրցիների, կամբոջացիների կամ թուրքերի դեպքում: Վերջապես, նույնքան էական պետք է լինեն մի կողմից տեխնո-տնտեսական մշակույթի սպառնալիքին ենթարկված հումանիտար մշակույթի ռեաբիլիտացիան, ապա նաև միահյուսումը գիտական մշակույթի հետ: Շատ էական է, որ գիտելիքի ու ճանաչողության այդ տարբեր արտահայտություններն առձակատեն, երկխոսեն, և անդրբնագավառային եղանակով միասին կառուցվեն, այդ թվում այստեղ ևս նպաստելով մշակույթի բացվելուն ի հաշիվ աստիճանաբար ուժգնացող փակվելու միտման: Սա նաև նշանակում է, որ մշակույթի բոլոր ձևերն էլ պետք է աջակցություն ստանան: Դասական բնագավառները չպետք է խոչընդոտեն ժամանակակից և նորարարական ձևերին: Իմ ներքին կապվածությունը Մոնտենի, Պասկալի, Ռուսսոյի կամ Դոստոևսկու ստեղծագործություններին չի խանգարում ինձ զմայլվել Ֆրից Լանգի կամ Ակիրա Կուրոսավայի երկերով: Բարդության առաքինությունն այս ոլորտում ևս ավելի շուտ ընդգրկելն է, քան էտելը, համադրելն է, քան մասնատելը:

- *Այգային ճակատը «պալթել» և խեղաթյուրել է ազգի համար առանցքային մի արժեք հայրենասիրությունը, որ լրված է ձախերի կողմից չնայած տնտեսական ոլորտում Առնո Մոնտբուրի (Arnaud Montebourg) փորձերի: Հայրենասիրություն, որից իրեն բացառված է զգում բնակչության այն հատվածը, որ Ֆրանսիայի հետ ընդհանուր պատմություն չունի և ռուտի կարող է դժվարությամբ պատկերացնել նրա հետ միասնական ապագա: Մոտոյ դը Ֆրանսի տրիբունաներում երիտասարդ ֆրանսիացիների ծածանած*

*ալժիրյան դրոշմների հայտնի նկարը ցավ պատճառեց: Ինչպե՞ն
արթնացնել հայրենասիրության/հայրենակցության պգացումը՝
առանց այն ապգայնականության մեջ գլորելու փոսանգի:*

- Ժամն Ժոքերը հաշտեցնում էր հայրենասիրությունն ու ինտեր-
նացիոնալիզմը: Այսօր պետք է համատեղենք այս երկու
եզրույթները, որ հակոտնյա են ոչ բարդ մտածողության
համար հայրենասիրությունը և կոսմոպոլիտիզմը՝ «աշխարհի
քաղաքացի» իմաստով: Բոլոր մարդկանց համար ճակատագրի
ընդհանրությունը, որ համաշխարհայնացման գործընթացի
արդյունք է, պետք է ստեղծի պատասխանատվության նոր
քաղաքացիական կապ, օրինակ՝ կենսոլորտի վիճակի
առումով, որ կախված է մեզնից, և որից կախված ենք
մենք: 1993-ին ես նույնիսկ գիրք եմ գրել, «Հայրենի հող»
վերնագրով, որն այժմ արդիական է քան երբևէ: Բայց սա չի
բացառում մեր մյուս հայրենիքները, այդ թվում մեր «փոքր»
հայրենիքները տեղական ու մարզային, և հատկապես ազգը,
որը պատմական խոր արմատներ ունեցող ճակատագրի
ընդհանրությունն է և որի համար հայրենասիրություն բառը
նշանակում է զգացմունքային այն սոսիսձը, որ մեզ կապում
է նրան, քանզի այն միաժամանակ և մայրական է (մայր-
հայրենիք), և հայրական (պետության իշխանություն): Այս
հայրենասիրությունը նույնպես պետք է վերակենսունակա՞նա
ի հակակշիռ համաշխարհայնացմանը, որն էապես տեխնո-
տնտեսական է, անանուն, անհոգի, այնինչ մենք պետք է մեզ
զգանք կապված ցամաքային մայրենիքին, որից ծագում ենք:
Քանի որ տեխնո-տնտեսական համաշխարհայնացումը մեր
և մյուս ազգերի մեջ ստեղծում է մարդկային ու տնտեսական
անապատներ, մենք պետք է պահպանենք մեր ազգային
կենսական շահերը: Մեր ազգը կրում է երկու պատգամ,
որոնք միշտ փոխակերպել, ֆրանսիացիների են վերածել
դարերի ընթացքում աստիճանաբար զավառացված և
ֆրանսացված ժողովուրդների հետնորդներին, իսկ հետո նաև
ներգաղթածների ժառանգներին: Առաջինը կրոնական և
էթնիկ բազմազանության ինտեգրումն է վերակա ավելի մեծ
միավորի մեջ, որը սնվում է այս բազմազանությամբ՝ առանց
այն ոչնչացնելու: Այլ կերպ ասած ճանաչել այն փաստը,
որ Ֆրանսիան բազմամշակութային երկիր է, նշանակում է
ներգաղթյալների գավակներին տալ ֆրանսիացի զգալու
հնարավորություն: Երկրորդը 1789-ի հեղափոխությամբ
գենետիկական կողի մեջ ինքնատիպության ներմուծումն
է. Ֆրանսիացի լինել չի նշանակում ենթակա լինել
կանխորոշվածության (déterminisme), այլ՝ ցանկանալ
լինել ֆրանսիացի: 1790-ի հուլիսի 14-ի տոնին ներկա
պատվիրակություններն ասում էին. «Մենք ցանկանում ենք
մեծ ազգի մաս լինել»: 19-րդ դարում Ֆյուստել դը Բուլանժը

և Ռենանը (Fustel de Coulanges et Renan) համարում էին, որ Ֆրանսիան ոգու էակ է և ոչ արյան. այսպես՝ հակառակ իրենց գերմանական մշակույթին՝ էլզասցիները ուզում էին ֆրանսիացի լինել և ոգով իրենց ֆրանսիացի էին զգում: Որքան ավելի շատ են մեզ սպառնում անանուն և անանունացնող ուժերը, որոնք ձգտում են կոտորակել կամ տարբալուծել համայնքներն ու համերաշխությունը, այնքան մենք պետք է ավելի աշխատենք այդ համայնքները և համերաշխությունը պահպանելու համար: Ներքին ազգայնականությունը դեմ է այն ամենին, ինչը մեզ կարող է համերաշխացնել մեր եվրոպացի հարևանների և մոլորակի այլ ժողովուրդների հետ: Մեր հայրենասիրությունը միևնույն ժամանակ նաև մարդասիրական է: Եթե այն դասավանդվելիս լիներ դպրոցներում, աշակերտները կհաստատեին, որ Ֆրանսիայի պատմությունը սկզբունքորեն զավթումն ու գաղութացումը չէ, այն նաև ու հատկապես տարբերի ինտեգրումն է, հիմնարար համայնք է, և ինչպես արդեն հռչակել են բոլոր մեծերը՝ Սոստենից մինչև Նյուգոն ու Ժորեսը, սեր է առ մարդկությունը:

- Ազգային ճակատի հաջողությունը ի ցույց է դնում մեկ այլ երևույթ. համաշխարհայնացման, սահմանների անհետացման, ակնթարթային «մոլորակայնացման» համատեքստում (սոցիալական ցանցերի, նոր տեխնոլոգիաների, տեղաշարժման դյուրությունների, բոլոր դաստիարակներով շարժունակության միջոցով), ինչպես նաև, համագոյաբար, աղքատացման, անհավասարության, առևտրային դոգմայի և մի շարք այլ նշանացույցերի անհետացման պայմաններում (հատկապես կապիված կրոնների փլուզման հետ) քաղաքացիները կարծես ձգտում են վերգտնել գոյության մի տարածք, որ տեսանելի է, շրջանակված, հասկանալի, ունի ինչպես աշխարհագրական, այնպես էլ ինքնութենական, մշակութային, կրոնական հարևանություն: Կարճ ասած՝ վերադարձ առ «միատարր» և «վստահելի» ազգ, հասարակություն... Արդյո՞ք մենք հապճեպ ու անկարգ ձևով չենք բացել աշխարհն ու յուրաքանչյուր քաղաքացու աշխարհը:
- 1990-ականների սկզբից ի վեր ձևավորվեց աշխարհի տեխնոտնտեսական միավորումը: Ինտերնետ, բջջային հեռախոս, սահմանների վարչական բաժանման անհետացում, բոլոր ուղղություններով ու ձևերով աննյութականացում, ակնթարթային և համամոլորակային ֆինանսական խողովակներ, կապիտալիզմի տարածում Զինաստանից մինչև Ռուսաստան, Լատինական Ամերիկայից մինչև Աֆրիկա: Հակառակ տարածված կարծիքին՝ համընդհանրացման այս երևույթը նպաստել է աշխարհի շատ մասերում գաղափարական, կրոնական, քաղաքական, մշակութային ներկծկմանը, «վերա-

փակվմանը» և անգամ տարանջատմանը: Հետաքրքրական չէ, որ այս բազմաձև համաշխարհայնացմանը զուգընթաց տեղի են ունենում Հարավսլավիայի մասնատումը, Չեխոսլովակիայի պառակտումը, անջատողական ռազմավարությունները յուրաքանչյուր կամ գրեթե յուրաքանչյուր մայրցամաքում: Խորհրդային կայսրության փլուզումն էլ արդյունքը չէ այս նոր դիկտատի: Թույլ տրված սխալն այն էր, որ փորձ չարվեց միավորել երկու հակադիր հրամայականները՝ համաշխարհայնացումը և ապահամաշխարհայնացումը: Համաշխարհայնացնել խթանելու համար ժողովուրդների միջև փոխըմբռնման և բարգավաճման համար նպաստավոր բոլոր հաղորդակցությունները, և ապահամաշխարհայնացնել փրկելու համար տարածքները, ազգերին ու մարդկային և տնտեսական այս անապատներին վերածվելու դատապարտված գոտիները: Աճի և անկման, վարձացման և հետընթացի համատեղման մասին խորհելը հրամայական է: Ահա և այդ «բարդ մտածողության» մեկ այլ օրինակ, որի փոխարեն նախընտրելի է դարձել հարմարավետ «բինար մտածողությունը»:

- *Իհարկե, Ֆրանսիան մեկուսացված կղզյակ չէ Եվրոպայի ներսում, որն իբր իդեալապես զանգվածայնորեն առաջադնել է: Ամբոխավարական, այլաոչաց, հակաեվրոպական կազմավորումների ժողովրդականությունը փտախտ է տարածում բոլոր ուղղություններով: Հունգարիան այլևս միայնակ չէ, ինչպես վկայում է Լեհաստանում Յարուսլավ Կաչմինսկու Օրենք և արդարություն կուսակցության «համարձակությունը» խեղդել ԶԼՄ-ների ապստոյություններն ու փաստացնել Սահմանադրական դատարանը: Եվրոպական Միությունը, որ պահպարակված է ֆրանսիացիների մեծ մասի կողմից ինչպես ցույց տվեցին վերջին 2014-ի ժամանակավոր ընտրությունները, հիսուն տարի պատկար է եղել ֆաշիզմի դեմ: Արդյոք այն քիչ-քիչ չի դառնում ֆաշիզմի համար նոր պարարտահող:*
- Սա տխուր ճշմարտություն է: Եվրոպան ձախողվել է իր առաքելության մեջ: Եվ առաջին հերթին թողնելով, որ գերֆինանսականացումը, սպեկուլյատիվ մեխանիզմներն ու անդրազգային խոշոր կորպորացիաների շահերը փտեցնեն տնտեսական համակարգը: Սկզբում զուտ տնտեսական բնույթի այս քայքայումն այնուհետև վարակել է հանրային, մշակութային և, իհարկե, քաղաքական ոլորտները: Եվրոպան կարող էր օգնել արտամղել քաղաքացիների մտավախությունները: Այնինչ տառապողների ու տազնապողների մեծ մասը Եվրոպային են պատասխանատու համարում իրենց պետական ինքնիշխանությունը թուլացնելու, ազգային անկախությունը խոցելի դարձնելու, ներգաղթի

փլավքամիչ լինելու համար: Ուստի օտարերկրացու նկատմամբ կասկածը, ապա վախը, ապա ատելությունը, որ նրան վերածել են սպառնալիքի ու թշնամու, մակարածել են գիտակցությունները: Մեզ մնում է մեր հայրենասիրությունը ինտեգրել Հայրենի երկրի հայրենասիրության մեջ:

- *Նույնիսկ այն ժողովրդավարությունները, որոնք համարվում էին պաշտպանված դրա դեմ, այժմ վարակվել են ծայրահեղ աջական գաղափարախոսություններով: Ինչպես Մեծ Բրիտանիայի և մայրցամաքից անդին անգլո-սաքսոնականությունը մարմնավորող Միացյալ Նահանգների դեպքն է: Հանրապետականները նախագահական ընտրություններին պատրաստվում են նշանակել իրենց ներկայացուցչին: Երկրի վերջին շրջանի պատմության մեջ ծայրահեղ բարոյախոսական, բարբերի հարցում ծայրահեղ արմատական, կամ ծայրահեղ ռադիկալ տեղեկություններ են միջակցել, սակայն երբեք այսպես բացահայտ ռադիկալ թեկնածու, ինչպիսին Դոնալդ Թրամփն է, այդքան ձայն չէր հավաքել, որքան քվեարկության շուրջ հարցումներն են կանխատեսում: Որ ներգաղթի և սպառնության այս երկիրը ևս կրննի ֆաշիզմի գիրկը, ծանր մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս...*
- Միացյալ Նահանգները ընտրական մեծ անակնկալների և ապշեցուցիչ շրջադարձումների երկիր է, ընդունակ առաջադրելու Բարաք Օբամային, բայց նաև Ջորջ Բուշի պես մեկին, որը եթե նույնիսկ բացահայտ ռասիստ էլ չէ, ինչպես Դոնալդ Թրամփը, այնուամենայնիվ, պատերազմ է սանձազերծել Իրաքում, որն առաջացրել է մոլորակային մասշտաբի հումանիտար, աշխարհաքաղաքական, ֆինանսական ու քաղաքակրթական աղետ, որի հետևանքները մինչ օրս էլ կործանարար են: Այս Ամերիկայից կարող ենք ակնկալել լավագույնն ու վատագույնը: Այն հանգամանքը, որ Դոնալդ Թրամփը մեծ առավելությամբ գլխավորում է Հանրապետական հարցումների արդյունքներում, լրացուցիչ կերպով վկայում է, որ երկիրը և նրա սահմաններից դուրս ողջ աշխարհն ապրում են անպատկերացելի անորոշության, հաստատաբերության մի ժամանակաշրջան, որին հանդիման քաղաքացիներն ապակողմնորոշված են, զինաթափ, զաղափարական համարժեք բաղադրությունից բուրկ:
- *Դոնալդ Թրամփը և Լը Պենը իրենց ընտրողների աչքին ունեն ընդհանրություն գործելակերպ «ճիշտ խոսելը» «ապատ խոսելու» հետ նույնացնելը: Ինչպես կարելի է ճիշտ խոսել և խոսել օգտակար ու արդար, ինչպես կարելի է ճիշտ խոսել առանց կեղտոտ խոսելու (երեսպաշտություն, ամբոխավարություն, խաղապանում):*
- Դոնալդ Թրամփի և Մարին Լը Պենի կողմնակիցները կարծում են, թե նրանք ասում են ճշմարտությունը:

Թողնենք այդ տպավորությունը նրանց և կենտրոնանանք իրական հակաթույնի շուրջ ինչպես համոզել քաղաքական մասնագետներին՝ ձերբազատվելու քարացած, իրականությունից կտրված խոսելաձևից, որ այլևս բացարձակապես չի համապատասխանում խոսակցության ժամանակակից իրողություններին և քաղաքացիների սպասումներին: Վերջիններս ակնկալում են լսել մատչելի և պարզ, իսկական ու պատասխանատվությամբ ժողովուրդներին: Ազգային ճակատի «ամբոխավարությունը» (տարօրինակ բառ) դատապարտելը կամ պրոտոֆաշիզմը նախատելը ոչ մի կերպ չեն ծառայում նրա ճանապարհը արգելափակելուն: Անհրաժեշտ է ընթացքը փոխել և մեկ այլ նոր ուղի ցույց տալ:

- *Նիզիեհիյալ, ախտահարում, կոնֆոլիյալ, միատարացում, քաղաքականապես կոռեկտ ապատությունների կրճատում. Ֆրանսիան ծեծված է քաղաքական դասի կողմից չարչրկված գերբարոյախոսությամբ, որով սնվում է Ազգային ճակատի հռետորաբանությունը: Սոցիալական, տնտեսական, էթնիկ, կրոնական, կրթական իրողությունները միտումնավոր լռության մատնելը, շրջանցելը կամ գործիքայնացնելը չէ՛ արդյոք, որ պարպել է Չախսերին իրենց ոսկրածածկից և դրակայրկել: «Չախական» լինելը 2016-ին դեռևս ունի իմաստ:*
- «Չախ» թե՛ն, իհարկե, մեկ միավոր չէ, ինչպես վկայում են կատաղի մարտերը, որ «ձախականները» վարել են քսաներորդ դարի պատմության ընթացքում: Կոմունիստական կուսակցությունից մինչև Սոցիալիստական կուսակցություն՝ «ձախական» շարժումներն աստիճանաբար հանգան, և նրանց գաղափարական ու քաղաքական քայքայմանը ոչ մի այլ ուժ չի փոխարինել: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած տասնամյակների ընթացքում Գերմանիայում և Ֆրանսիայում իրականացված սոցիալական պետությունից և սոցիալ-դեմոկրատական պետությունից հետո դարձ է եղել դեպի նորավատականություն: Այսուհետ, հասարակությունը մի պահանջով է տարված՝ ունենալ մի միտք, գաղափար, որ կոլիմակայի ներկա և ապագա ժամանակներին: Այդ միտքը մշակելու մասին է խոսքը: Ինչ է ձախական լինելը: Ինձ համար դա վերալիցքավորվելն է բազմակի արմատից լիբերտար (անհատի պարզացում), սոցիալիստական (հասարակության բարելավում), կոմունիստական (համայնք և եղբայրություն), և այժմ նաև էկոլոգիական բնության հետ նոր հարաբերություններ ձևավորելու նպատակով: Չախական լինել նշանակում է հավասարապես ձգտել անհատական բարգավաճման և գիտակցել, որ մենք ընդամենը չնչին մասնիկն ենք մի հսկայական շարունակականության, որի անունն է մարդկություն: Մարդկությունը արկած է, և «ձախական լինելը»

հրավիրում է մասնակցել այս չտեսնված արկածին ամենայն խոնարհությամբ, ակնածանքով, բարյացակամությամբ, խստապահանջությամբ, ստեղծագործականությամբ, այլասիրությամբ և արդարամտությամբ: Լինել ձախական նաև նշանակում է ունենալ նվաստացման զգացում և խորշանք դաժանության հանդեպ, ինչը թույլ է տալիս ըմբռնել թշվառության բոլոր ձևերը, այդ թվում սոցիալական ու բարոյական: Ձախական լինելը միշտ ենթադրում է ունակ լինել ցանկացած նվաստացում ապրել իբրև սարսափ:

- *Ֆրանսիական քաղաքական համակարգը Ալգալին ճակատի ունեցած ժողովրդականության հիմնական պատճառներից մեկն է: Այս կուսակցությունը կարողանում է օգտոտ քաղել այն բանից, ինչը սոցիոլոգ Միշել Վիելիորյան (Michel Wieviorka) անվանում է ափսոսական կապիտալիզմների «համաժամանակյա ստեղծում և կապնալում»:* Բաղաքական գործունեությունը ժամանակավրեպ է քաղաքակրթական նոր իրողությունների և բնակչության քաղաքացիական ակնկալիքների առումով ապասիներոնացված: Ժողովրդավարությունը խորապես հիվանդ է: «Մենք թերևս դեռ չենք հասել ժողովրդավարության նմեռման, բայց հնարավոր է, որ արդեն մոտենում ենք դրա աշնանը», - իր մտախախտությունն է հայտնում քաղաքագետ Պասկալ Պերինոն (Pascal Perrineau): Արդյոք դեռ հնարավոր է և ժամանակ կա՞ վերականգնել այն: Բնչպե՞ս կարող ենք ապրեցնել ժողովրդավարությունը՝ անկախ ընտրական հարցումներից, որոնք ամփոփում են ֆրանսիացիների հիմնական ժողովրդավարական արտահայտությունը:
- Բաղաքական սերնդափոխությունը չի կարող տեղի ունենալ այլ կերպ, քան ենթաքաղաքական և վերքաղաքական գործընթացներով: Այս գործընթացները բազմակի ձևերով ծնվում են քաղաքացիական հասարակության ներսում: Ամենուր համակեցական կազմավորումները, որ ախտահանում և «վերամարդկայնացնում» են մարդկային հարաբերությունները, ոռոգում են տարածքները, աշխուժացնում են անհատական պատասխանատվությունները և հավաքական ժողովրդավարությունը. սոցիալական և համերաշխ տնտեսությունն այժմ ներկայացնում է տնտեսության գրեթե 10%-ը, կոոպերատիվ կառույցները զարգանում են և ցուցաբերում իրենց արդյունավետությունը (Լատինական Ամերիկայում, օրինակ, հիանալի նախաձեռնություններ օգնում են պայքարել մանկական հանցագործությունների և անգրագիտության դեմ), Պիեռ Ռաբիի (Pierre Rabhi) ագրո-էկոլոգիական փիլիսոփայությունը վերականգնում է լավ, առողջ, ճիշտ սնունդը ի հակադրություն գերարդյունաբերականացված, գերհամաշխարհայնացված շահագործմանը, որ որքան ավերում է հողը և քիմքը, նույնքան էլ

առողջությունը: Սպառողի նոր գիտակցություն է երևան եկել, այն պայքարում է ի նպաստ կարճ և ուղղակի միացումների, մերձակա արտադրության: Մի խոսքով քաղաքացիական հասարակության ներսում առկա է գործողությունների աճ, որոնք, թեև ցաքուցրիվ, մասնակցում են ժողովրդավարության վերաստեղծմանը և որոնց վրա պետք է հենվել: Վերցնենք թեկույզ էկոլոգիական ու հիմնավորված գյուղատնտեսության օրինակը. մի օր այն, ինչ վերջինս կհաջողի սպառողների գիտակցության մեջ արմատավորել, այնքան ուժեղ կլինի, որ գյուղատնտեսության նախարարը կկարողանա ազատվել իրեն բազմապետական կորպորացիաների և խոշոր հանրա-խանութների ցանցի լոբբիստներին կապող շղթաներից և այն կդարձնի իր առաջնային ծրագիրը:

- *Ի դեպ, սխալ է համարել, որ երիտասարդությունը՝ կրթված թե ոչ, սպարադարձականացված է: Դա են վկայում քաղաքացիական ծառայության հաջողությունը, երիտասարդության ձեռնարկատիրական արկածները, կամավորությունը համատարնագրումը, նրա ներդրումը կալմակերպությունների դինամիկայում: Երիտասարդությունը եղբայրության փնտրտքի մեջ է, ձգտում է այլ կերպ որոշակիացնել իր քաղաքական կամքը, այսինքն տարբեր կերպ դերակատարություն ունենալ հասարակության մեջ, կապեր արտադրել, խնայող ու օգտակարություն գեներացնել: Այս երիտասարդությունը պատրաստ է խարխուլել ներկայացուցչական ժողովրդավարության այսօր արդեն բրածո դարձած համակարգը...*
- Պատանեկությունն այն ժամանակն է, երբ հասունանում է համայնքի ներսում ապրելով անհատապես ծաղկելու ակնկալումը: Բայց վերջինս կարող է մոլորեցվել: Այն մոլորեցվել է մաոիզմի կողմից, կարող է մոլորեցվել նաև Ազգային Ճակատի կողմից: Ահա այստեղ են հույսի ուժերը: Իհարկե, այս ամենը խոցելի է, և այդ հույսի պատճառները կարող են ոչնչացվել կոպիտ սառեցման հետևանքով: Բայց դա չի խանգարում, որ դրանք գոյություն ունենան:
- *«Լինել ենթակա», այսինքն՝ ապատագրվել, ինքնավար դառնալ, իրացվել, իրականություն է սա, թե՞ պատրաստ: Բնչ պայմաններում կարող է ժողովրդավարությունը թույլ տալ «ենթակա լինել» և «հանուրի մաս կալվել»:*
- Մենք հենց բուն ենթակայի² մեջ ենք: Անձնական բարեփոխումը և քաղաքակրթական բարեփոխումը (այսինքն՝ քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական) համաձայն են հանդես գալիս, դրանք պետք է անցկացվեն կողք կողքի և փոխադարձաբար սնեն միմյանց: Ազդանշանները թույլ են ու ցրված, բայց դրանք

² Ֆրանսերենում ենթական թարգմանվում է sujet բառով, որ միաժամանակ նշանակում է նաև սյուժե թեմա: Մոբենն այստեղ բառախաղ է անում - խմբ.:

գոյություն ունեն, ու դրանց վրա է, որ հույսը պետք է հիմնվի:

- *Լույսի շող է հայտնվել այս մութ ձմռան մեջ. COP 21-ը (Խառքը 2015-ին ՄԱԿ-ի Կլիմայի փոփոխությունների շուրջ Փարիսյում կապակեղապիսի կոնֆերանսի մասին է - Ն.Կ.) միաձայն ողջունված տեքստ է լույս աշխարհ բերել: Մեր հարաբերությունը բնության և «ամբողջ» կենդանի յուրթի հետ, մոլորակը պահպանելու անհրաժեշտությունը և ըստ այդմ գոյատևման մեր հարացույցները խորությամբ վերանայելը, պատկերացնել ու հորինել ինչպես երբեք, կարող են արդյոք ստեղծել համատեղ ծրագիր կառուցելու, վերջապես սպազայի մեջ պրոյեկտվելու, և մի համաշխարհային գործ իրականացնելու հնարավորությունը:*
- Այս COP21-ը կմնա կարևոր ու նշանակալի իրադարձություն: Ճիշտ է, այն չունի ստիպողական բնույթ, սակայն տեքստը միաձայն ստորագրել են տարաձայնություններ և նույնիսկ հակամարտ շահեր ունեցող պետությունները: Այնպես որ սա իրական առաջընթաց է հատկապես, որ այն հետևել է նախորդ համահավաքներից ու նախևառաջ 2009-ի Կոպենհագենի համաժողովից ապրած հիասթափություններին: Այդուհանդերձ մի ափսոսանք հայտնեմ. այս միջոցառումը չափից ավելի մնաց լոկ կլիմայական փոփոխությունների խնդրակարգի սահմաններում: Իհարկե, վերջինս էկոլոգիական «մեծ» խնդրի առանցքային գործոններից մեկն է, սակայն այն չի կարող գտավել էներգետիկայի, կենսաբազմազանության, անտառազրկման, արդյունաբերական գյուղատնտեսության, սնուցող հողատարածքների ամլացման, սովի, սոցիալական արհավիրքների և այլ «շինիքապարակներից»: Այս բոլոր թեմաները մի անբաժանելի «ամբողջություն» են կազմում:
- *Այն, ինչ «գիտեք» մարդկային բնության և նրա դիմակայելու կամ հրաժանարու, ստրկանարու կամ ըմբոստանարու կարողության մասին, արդյոք ձեռք հույս ներշնչում է, որ մարդկանց կհաջողվի առևտրային և սպառողական բուրդույերին պարտադրել միջավայրային, վարքագծային հոգևոր թաքնագրուր:*
- Բանն այն է, որ փրկարար մտքերը հայտնաբերվում են, երբ անդունդի եզրին ենք հասնում: Դեռ այդտեղ չենք հասել, և միգրացիոն աղյուսի մտքեր չգտնվեն էլ, բայց մենք կարող ենք հուսալ: Նախևառաջ որովհետև առաջիկա հարյուր տարվա կտրվածքով մոլորակի վիճակի մասին հայտարարված կանխատեսումների մեջ անորոշության բաժին կա պայմանավորված այդ կանխատեսումների ենթադրական բնույթով: Արդյոք կորստյան վտանգը գործնականում ավելի զանգվածային, թե ավելի տանելի կլինի, վրա կհասնի ավելի արագ, թե ավելի դանդաղ: Մենք գրազ գալու իրավիճակում ենք: Ինչն էլ կարող է հնարավորություն տալ կատարել գոյություն

ունեցող միակ ճշմարիտ ու տևական փոխակերպումը՝ մտածողության փոփոխությունը: Պայքարն ընդդեմ կեղտոտ էներգիայի աղբյուրների լավ է, բայց բավարար չէ: Միայն հիմնարար գիտակցումն այն բանի, թե ով ենք և ինչ ենք ուզում դառնալ, թույլ կտա փոխել քաղաքակրթությունը: Ֆրանցիսկ Պապի տեքստերը դրա որչափ անսպասելի, նույնչափ էլ լուսավոր արտահայտությունն են: Եվ ի դեպ, հոգևորության, ներաշխարհի, խոհականության, մտահայեցման և մտածողության պականն է պատճառը, որ մենք ձախողում ենք մեր գիտակցությունների հեղափոխությունը:

- *COP21-ի հաջողությունը ողեկցվեց Եվրոպա- Էկոլոգիա- Կանաչների շարժման ընտրական նոր փուլով:* Այն առավել բացահայտեց բնապահպանական կայունությունների քաղաքական անօգոտությունը և ապացուցեց, որ Էկոլոգիական հիմնասարքներն ու շրջակա միջավայրի հետ կապված մտահոգություններն այսուհետ անդրկուսակցական խնդիրներ են: Էկոլոգիական քաղաքական առաջարկի վերջն իրոք եկել է:
- Ի տարբերություն իրենց գերմանացի գործընկերների՝ ֆրանսիացի քաղաքական բնապահպանները ոչ մի որոշակի քաղաքային գործողության չեն մասնակցել, նրանք անընդհատ բաժանվել են անձնական վեճերի հետևանքով, նրանք չեն սնվել Էկոլոգիական մտածողությամբ, որ առաջարկում էին Ռենե Դյումոնը, Սերժ Մոսկովիչին, Անդրե Գորզը (René Dumont, Serge Moscovici, André Gorz), նրանք հիմարաբար մերժեցին Նիկոլա Հյուլոյին (Nicolas Hulot: Վերջինիս հետ Մորենը հրատարակել է «Էկոլոգիական թվարկության առաջին տարին» գիրքը): Ես ընդունում եմ, որ վերանորոգված Էկոլոգիական շարժումը կարող է լուսավորիչ ու խթանիչ դեր կատարել, բայց չէ՛ որ հատկապես արտակուսակցական դաշտում են վարձացել իրական Էկոլոգիական ուժերը, ագրոէկոլոգիայի կիրառումը, Պիեռ Ռաբիի ստեղծած Կուլիբրի շարժումը, Ֆիլիպ Դեբրոսի քաղաքական-մշակութային նախաձեռնությունը, Էկո-թաղամասերը, ԱՄԱՊ-ները (Amap-Գյուղացիական գյուղատնտեսության պահպանման ընկերություն) կամ այն երիտասարդների ինքնաբերական մղումը, որոնք տեղում որպես պատնեշ կանգնեցին Սիվենի (Sivens) ամբարտաշի կամ Նոտր-Դամ-Դե-Լանդի (Notre-Dame-des-Landes) օդանավակայանի դեմ:
- *Ի վերջո, մոլորակի լինել-չլինելու խնդիրը, և մեր մոլերը հեղաշրջելու անհրաժեշտությունը կարող են մեզ հորդորել, որպեսզի իրարու հաշտեցնենք առաջընթացի երկու ձևերը, որոնք այսօր շատ հաճախ հակաթեզային են համարվում. տեխնոլոգիական առաջընթացը, որ երբեք նման բարձունքների չի հասել, և մարդկային առաջընթացը, որը հեռու է նախորդի*

հետ համեմատելի արդյունքների կորագիծ ներկայացնելուց, եթե հաշվի առնենք մարդկության «վիճակը» ...

- Այդ հաշտեցման նախաբանը գիտական և տեխնոլոգիական առաջընթացի կարգավորումն է: Միջուկայինից մինչև գենետիկ վեղծարարություններ՝ կարգավորման բացակայությունը, դուռ է բացում էլ ավելի մեծ վտանգների առջև, այդ թվում սոցիալական ու մարդկային: Ինչպես կարելի է համահունչ կերպով աշխատեցնել տեխնոլոգիական առաջընթացը և մարդկային առաջընթացը, քանի դեռ այս երկուսի վարձագման դինամիկաներն այդ աստիճան տարանջատված են: Իրոք, գիտությունը, տեխնոլոգիաները, տնտեսությունը «դպիսցի» տակ են որքան տպավորիչ, նույնքան էլ անվերահսկելի աճի հետևանքով, այնինչ էթիկան, բարոյախոսությունը, մարդկայնությունը գտնվում են բարբարոսական վիճակում, որն ինքն էլ գնալով աճում է: Իսկ վատթարագույն աղետը դեռ առջևում է. գիտության վարմանալի կարողությունները հայտարարում են մարդկային կյանքի երկարացման ու համատարած ռոբոտացման մասին այդպիսով ծրագրավորելով միաժամանակ մարդկային հարաբերությունների, հետընթաց և բարբարոսության աննախադեպ իրավիճակ: Սա է բարձրագույն մարտահրավերը մարդկության համար:

ISBN 978-9939-1-0470-6

9 789939 104706 >